

ROMA TARİHÇİSİ AMMIANUS MARCELLINUS VE TÜRKLER HAKKINDA VERDİĞİ BİLGİLER

Ali Ahmetbeyoğlu *

Özet

IV. yüzyıl Roma tarihçisi olan Ammianus Marcellinus'un 322-400 yıllar arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Res Gestae adlı 31 kitaptan oluşan, Latince olarak kaleme aldığı Roma tarihi mevcuttur. Bu eser Türk tarihi bakımından oldukça önemlidir. Hunların Avrupa önllerinde görülmeye başladıkları devirlere dair malumat veren ilk Roma kaynağıdır. Hunların Alanları hakimiyet altına alarak Don Nehri üzerinden Avrupa içlerine ilerlemeleri, Gotları mağlup etmeleri, kültürleri, adetleri ve sosyal hayatlarına dair enteresan bilgiler ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ammianus Marcellinus, Avrupa Hun tarihi, Don Nehri, Hun Kültürü, Doğu Roma İmparatorluğu*

Abstract

Ammianus Marcellinus and it was written knowledge on Turks by him

It supposed that Ammianus Marcellinus lived a Roman historian between 322-400. He has written Res Gestae consisting of 31 books in Latin regarding Roman history. This book is very important for Turkish history. It is the first Roman source given information about the first appearance of Huns in Europe. It consists of interesting information about the advance of Huns into Europe via Don river by dominating Alans and their victory on Gots, their traditions, justice and social life.

Key-words: *Ammianus Marcellinus, Europe Hun history, Don River, Hun culture, Eastern Roman Empire*

Ammianus Marcellinus (M.S.IV.yüzyıl), Grek Antiocheia bölgesinden Orontes'li Roma tarihçisidir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. 322-400 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Döneminin bir çok savaşlarına yüksek rütbeli subay olarak katılmış, müşahedelerini de kaleme almıştır. 354 Gallia seferi, 357-360 yılları arasındaki Pers savaşları, 363'deki İmparator Julianus'un Pers seferi Marcellinus'un iştirak ettiği harpler arasında yer almaktadır. Özellikle İmparator Julianus (361-363) yaşlanıp sefere çıkamaz olunca, onun tarihini yazmıştır.¹ *Res Gestae* adlı 31 kitaptan oluşan, Lâtince olarak kaleme aldığı *Roma Tarihi* mevcuttur. Eser,

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi.

¹ Németh 1940, 291; Buchwald 1982, 46.

Tacitus'un eserinin devamı olup, İmparator Nerva'nın ölümünden (98) İmparator Valens'in ölümüne (378) kadar olan hadiseleri ihtiva etmektedir.² Fakat yazdıklarının çoğu günümüze intikal etmemiştir. Yalnız 353 yılından sonraki tarihin kayıtlı olduğu 18 kitap (XIV-XXXI.. kitaplar) bulunmaktadır. Libanius'un mektubundan Marcellinus'un çalışmalarını 390'lı yıllarda Roma'da ders olarak anlattığı, bu derslerin büyük bir ilgi ve sessizlik içerisinde takip edildiği anlaşılmaktadır. Eserinin telifini 392-393 yıllarında tamamlamıştır.³ Tarihini; Tacitus, Herodotos, Strabon, Xenophon, Josephus, Karrhai'li Magnus gibi antik çağ yazarlarının eserlerinden, Roma'daki resmi belgelerden yararlanarak yazmış ve kendi gözlemlerini de ilave etmiştir. Tarihçi olarak hayranı olduğu Tacitus'a erişmeye çalışmış, ihtiva ettiği bilgiler açısından da Herodotus'un oldukça tesirinde kalmıştır.⁴ Bu sebeple antik tarih yazıcılığının son temsilcisi olarak adlandırılmıştır. Daha sonraları Cassiodorus, Cladius Cladianus, Jerome, Symmachus, Sozomenus, Zosimus, Eunapius gibi tarihçiler Marcellinus'u kaynak olarak kullanmışlardır.⁵ Marcellinus'un ölümünden sonra Anonymus Valesi, kaldığı yerden tarihi hadiseleri yazmaya devam etmiştir. C. U. Clark, Berlin'de 1910 yılında Marcellinus'un eserinin tenkitli neşrini yapmıştır.⁶

Ammianus Marcellinus'un *Res Gestae* adlı tarihi eseri Türk Tarihi bakımından oldukça ehemmiyetlidir. Hunların Avrupa önlerinde görüldükleri ilk devirlerine dair malûmat veren ilk Roma kaynağıdır. Hunların Alanları hâkimiyet altına alarak Don Nehri üzerinden Avrupa içlerine ilerlemeleri, Gotları mağlup etmeleri; kültürleri, âdetleri ve sosyal hayatlarına dair enteresan bilgiler ihtiva etmektedir.

Ammianus Marcellinus, Hunların ilk devirleri, Alanları, Ostrogotları, Vizigotları mağlup etmeleri ve Doğu Roma ile karşılaşmaları hakkında şu bilgileri vermektedir. "Hunların istilâ ettiği Massaget olarak bilinen Alanların yaşadıkları yer hakkındaki bilgiler şöyledir: Tuna nehri bir çok haraca bağlı hükümdarlarla doludur. Savromatlar'dan geçerek akan ve Asya'yı Avrupa'dan ayıran Don nehrine kadar uzar. Bu nehrin diğer kıyısındaki Alanlar, bu isim aynı adlı sıradağdan alınmıştır, İskitya'nın sınırsız çorak topraklarında ikamet etmektedirler. Tekrarlanan zaferlerle, karşılarındaki İranlılarla işbirliği yapan insanları, kendi milli isimleri altında yavaş yavaş yıpratmışlardır.

Bunların arasında Nerviler, yüksek, sarp, kuzey rüzgarları, buz ve kar ile kaplı olan zirvelerin yakınındaki ülkenin iç kısımlarında ikamet etmektedir. Bunların arkasında Vidinler ve Gelonlar vardır. Ziyadesiyle vahşi yarışlarda öldürdüğu düşmanın yüzüğü derisinden kendisine giyecek ile, savaşta atlarının üzerine örtü yapıyorlar. Gelonların sınır bölgesindekiler Agathyrsiler'dir. Bunlar vücutlarını kontrol

² İplikçioğlu 1997, 392-393.

³ Maenchen-Helfen 1955, 385, 399; Buchwald 1982, 46; Ostrogorsky 1986, 22.

⁴ Buchwald 1982, 46.

⁵ Maenchen-Helfen, 1955, 390 vd.

⁶ Németh 1982, 24.

ederler ve saçlarını maviye boyarlar. Bunların ardındakiler Melanchlaenler ve Anthropophaglar'dır. Bunlar, göçebe hayatına dair raporlara göre insan eti yemektirler. Bu iğrenç yiyeceklerinden dolayı kendi başlarına bırakılmıştır ve önceki komşularının hepsi dünyanın uzak kısımlarına gitmişlerdir. Kuzey-doğunun tümündeki yollar (yerler), Seres'e gelene kadar oturmaya elverişli olmayan yerler olarak kalmıştır.

Ülkenin diğer bir kısmında Amazonların oturdukları yerin yakınında Alan Dağı, doğu yönünde yoğun nüfus ve geniş kavimlere bölünmüştür. Bunlar Asya'ya kadar uzanırlar. Duyduğum kadarıyla, Ganges (Ganj) Nehri'ne doğru tüm yönlerde uzanmaktadır. Ganges Nehri, Hindistan boyunca alıp, güney okyanusuna dökülmektedir.

Böylece Alanlar, dünyanın iki parçası arasında bölünmektedir. Ancak birbirlerinden büyük ölçüde ayrı olmalarına ve geniş sahalarında dolaşmalarına rağmen, göçerlerin yaptığı gibi zaman içinde tek isim altında birleşmişler ve kısaca geleneklerindeki benzerlikten dolayı her biri Alan olarak isimlendirilmişlerdir. Ayrıca vahşi yaşam tarzları ve kullandıkları silahlarda benzerlik göstermektedir. Alanlar, yağmalarında ve av seferlerinde, Maeotis Denizi ve Kimmer Boğazı'na kadar olan bölgede ve aynı zamanda Armenia ve Media'ya kadar olan bölgelerde de dolaşırlar.

Nereye giderlerse gitsinler, ne kendileri için yiyecek kıtlığına ne de hayvanları için otlak kıtlığına maruz kalmışlardır, nemli topraklar ve bir çok akarsuların bulunması bunun nedeni olmuştur.

Buna bağlı olarak, yaşça ve cinsiyetçe savaşa uygun olmayan bu insanların hepsi, yük arabalarında kalırlar ve hafif işler üstlenirler; ancak genç erkekler, çocukluklarından itibaren ata binmeyi öğrenerek büyürler ve ayakları üzerinde duracak şekilde nefretle dolu olarak büyütülürler. Hünerli savaşçı olacak şekilde çalıştırılırlar. Aynı sebeplerden dolayı, Scythian orjinli Persler de, savaşçılıkta bir hayli fazla uzmandırlar.

Daha ayrıntılı olarak, hemen hemen tüm Halani'ler uzun boylu ve yakışıklıdır. Saçları sarıya yakındır, vahşi bakışlarıyla korkutucu şekilde nefes alırlar. Kollarını kullanırlarken çevik ve aktiftirler. Her bakımdan, Hunlara bir dereceye kadar benzerler, ancak yaşam tarzları ve alışkanlıklarında daha az vahşidirler. Yağmalarında ve av seferlerinde, Maeotie Denizi ve Kimmer Boğazı'na kadar olan bölgede ve aynı zamanda Armenia ve Media'ya kadar olan bölgede de dolaşırlar.

Sakin ve barışsever insanlar, dinlenmede huzur bulurlar, Halaniler de tehlike ve savaş içinde haz duyarlar. İnsanlar, hayatlarını muharebelerde vermeyi mutluluk olarak değerlendirirler. Doğal sebeplerle dünyadan ayrılmayı, acı bir şerefsizlik olarak yorumlayıp, böyle ölenlerin üzerine söylenirler, onları dejenere ve korkak olarak nitelendirirler. Adam öldürmekten daha fazla iftihar ettikleri başka bir şey yoktur. İnsanları kılıçtan geçirerek katlettiklerinde, insanların kafalarını koparıp, derilerini yüzler ve bu derileri savaş atlarının üzerine örtü olarak asarlar.

Onların ¼lkelerinde hiçbir mabet ve kutsal yer g¼r¼lmemiřtir. Hatta samanla çatısı ¼rt¼l¼ bir kul¼be g¼r¼lmesi bile imkansızdır. Barbarların hareketlerinden sonra, çıplak bir kılıç yerde sabit durdu ve savaşın tanrısı olarak ona huşu içinde taptılar, bu çıplak kılıcı, buldukları tapınaklar ¼zerinde tek ilah olarak kabul ettiler.

Onlar, geleceğin kehanetini yapmakla kayda değer bir y¼nteme sahiptirler; oldukça d¼zg¼n s¼đ¼t dalları toplarlar ve belirlenen zamanlarda kesin bir gizli sihir içinde sıralanırlar ve b¼ylece olması yakın olan her şeyi açıkça ¼đrenirler.

Esaretin anlamını bilmezler, hepsi asil bir kanla doğarlar ve kendilerine ¼nder olarak, savaşçılar kadar b¼y¼k ¼l¼de g¼ze çarpan deneyimli insanları seçerler. Ancak, tekrar seçtiğimiz konuya geri d¼nelim.

Greuthungi ile sınırlı olan ve Alanlarca Tanaites (Don Nehri) adıyla anılan topraklarda Alanları Hunlar istil¼ ettiler, ¼ld¼rd¼ler ve bir oklarını soydular, sağ kalanları ittifak antlaşmaları ile kendilerine kattılar. Sonra onlarla birlikte, oldukça zengin olan Ermanarikus (Ermanarik)'un topraklarına çok ani saldırılar yaptılar.

Hunlar, Tanais'deki Halanileri kendilerine katılmaları için, ordu g¼c¼ veya anlaşma yoluyla zorlarlar; Gothlara saldırırlar ve onları evlerinden s¼rerler.

Hunlar, Alanları mađl¼p edip, onlarla ittifak antlaşması yaptıktan sonra, onlarla birlikte oldukça zengin olan Ermanarichus'un b¼lgesine çok kanlı ani saldırılarda bulundular. Oldukça savaşçı olan Hunlar, komşu kavimleri korkutmuştur. ¼nk¼ onların bir çok yiğitlikleri vardır. Korku ile, bu ani fırtınanın şiddetinde Ermanarik'e darbe indirildi. O uzun zamandır kendini en iyi şekilde korumuş ve ayakta durabiliymişti. Ancak s¼ylentiler geniş etki alanı yarattı ve muhtemel tehlikelerin korkusu ile hayatına son verdi ve bu b¼y¼k korkuların dehşetine bir nokta koydu. Onun ¼l¼m¼nden sonra, Vithimeris belli bir s¼re krallık yaptı. Hunlara g¼venerek kendi b¼lgesini almak için ¼deme yaptı. Ancak, dayandığı bir çok mağlubiyetten sonra muharebede ¼ld¼. Onun k¼¼k oğlunun d¼nemindeki ismi Viderikus'tur, işlerin y¼netimi Alatheus ve Saphrax tarafından ¼stlenilmiřtir. Onlar yiğitlikleriyle tanınırlar. Ama şartların ağrılığı onları yerlerini terketmeye zorladı. Hister (Tuna) ve Borgsthenes (Dinyeper) arasındaki oldukça geniş bir ova boyunca akan Dinyester Nehri'ne gelene kadar, tedbirli olarak geri çekildiler.

Th¼ringler'in şefi Athanarik, kendi toprakları ¼zerinde kalmaya kalkıştı. Daha ¼ncekiler gibi saldırıya uğradıklarında t¼m direnişini g¼stermeye hazırdı. Buna bağlı olarak, kararg¼hını Dinyester'in kıyısına kurdu. Uygun olarak Greuthungi'nin belli bir uzaklığındadır. Munderichus'u, Lagarimanus ve bir çok y¼ksek r¼tbeli insanla birlikte 20 mil mesafeye g¼revli olarak g¼nderdi. D¼řmanların ilerlemelerini, orduların savaşa hazırlanmalarını g¼zlemek için bu b¼lgeye g¼nderildiler. Ancak, sonuç onun beklediğinden değişik oldu. Sonuçlara varmakta kurnaz olan Hunlar, biraz fazlaca b¼y¼k kuvvetin varlığından ř¼phelenmiřlerdi. G¼rd¼kleri asker¼ taburları

önemsemediler. Bu taburlar kendilerini dinlenmek gayesiyle dağıtmışlardı. Ay ışığı, gecenin karanlığını dağıttığında, görünen en iyi yolu kendilerine seçtiler. Nehri sığ yerinden yürüyerek geçtiler. Korkusuzca, belli bir uzaklıktaki düşmanı uyandırmadan Athanarik'in üzerine çok hızlı bir atak yaptılar. Onların ilk hücumu ile sersemlediği için, dik dağların sığınılacak yerlerine kaçtı. Bu arada Hunlar bir kaç adamını da kaybettiler. Athanarik, bu beklenmeyen saldırıdan rahatsız olmuş ve hala neler olabileceğinin korkusunu daha fazla yaşıyordu. Yüksek duvarlar inşa ettirmiş ve Gerasus nehrinin kıyısındaki Taifal eteklerinde Tuna'dan oldukça uzakta, acele olarak fakat dikkatle inşa edilen bariyer onun güvenliğini garanti edecekti. Ama bu iyi planlanmış iş devam ederken Hunlar onun üzerine çok hızlı saldırdılar. Bir kerde onu yendiler ve ganimet olarak, pek ümitli olmadıkları girişimden çok fazla yüklü dönemediler. Bununla beraber, haberler geniş olarak diğer Gotlar arasında da yayıldığında ki, bu insanların şimdiye kadar dünyanın kuytu köşelerinde saklanmış oldukları bilinmemektedir, tıpkı yüksek dağlardaki kar fırtınası gibi, yollarındaki her şeyi yok etmeleri görülüyordu. Hayatın gereklerinin eksikliği ile tükenen insanların büyük kısmı Athanarik'i terk etmişlerdir. Vahşilerin bilmedikleri yerlerde evler bulmak için yerlerini değiştirdiler. Ve Trakya'da onlara teklif edilen yeri seçmek için uzun uzun düşündüler. Bunun iki nedeni vardı: Oldukça bereketli topraklara sahip oldukları için ve Tuna'nın sele elverişli olması nedeniyle uzun süre kararsız kaldılar. Ayrıca bir savaş sırasında yıldırımlara da maruz kaldılar ve kavmin geri kalanı da bu plana katılmıştır. Thüring Gotları olarak tanınanların büyük kısmı, topraklarından sürülerek, savaşta itaat ve yardım sözü vermeleri şartıyla, Valens'in rızası ile Romalılar tarafından Trakya'ya getirildiler. Greuthungi de, Gotların diğer bölümüdür, gizlice salların üzerinde Tuna nehrini geçtiler.

Alavivus'un kılavuzluğunda, Tuna Nehri'nin kıyılarını ele geçirdiler ve Valens'e elçileri hürmetkâr ve kabul edilebilir ricalarla gönderdiler ve sadece barış içinde bir hayat değil, aynı zamanda şartlar gerektiğinde yardım tedarik etme sözlerini verdiler. Bu, yabancı topraklarda oluyorken, kuzeydeki insanları sarsan ve ortak olmayan şiddetli hareketin söylentileri ürkütücü şekilde dışarıya yayılıyordu; Marcoman topraklarından Pontus'a kadar olan Quad topraklarına uzanan bölgenin tamamında vahşi, bilinmeyen insanlar, ani bir şiddetle buldukları yerlerden sürülüyorlardı. Bu insanlar Tuna nehri civarında avare şekilde dolaşıyorlar ve gidecekleri yerleri olmadığı için dağınmış haldeydiler.

Yiyecek kıtlığından öleceklerdi; yaşamın bütün ihtiyaçları güçlü şehirlere alınmıştı, hatta bu ve buna benzer diğer operasyonlardan habersiz olanların dışında hiçbir düşman, bu şehirleri kuşatma girişiminde bulunmamıştır. Richomeres, Galya'ya 377'den sonra döndü. Hala savaş çıkma ihtimali büyük olduğundan oradan yardım getirmek için Galya'ya dönmüştür. Bunların hepsi, Gratian ve Merabaudes konsüllüklerinde olmuştur.

Valens, savaşın üzücü sonuçlarını duyduğu sırada, kendisine geçici olarak süvari alayının komutası verilen Saturninus'u, Traianus ve Profuturnus'a yardımı vermek için

gönderdi. Aynı esnada durum değişti, çünkü İskitya ve Moesia topraklarında yiyecek olarak kullanılabilir her şey tükenmişti, barbarlar vahşilik ve açlıkla sürüldüler, kaçabilenlerle kavga ettiler. Bizim adamlarımızla onların yaptıkları kuşatma ve istilâ etme girişimlerinden sonra, büyük ganimetleri ele geçirme ümidiyle Hunların ve Alanların bazıları ile ittifak sağlayarak zorluklara dayanmışlardır. Saturninus, çoktan ileri sınır karakollarına varıp bunları bir çizgide aranje ettiği için, bunu duyar duymaz, orduları toplayıp, geri çekilmeye hazırlandı; Planı aptalca değildi. Barbarların büyük bir topluluğu, bir nehir gibi bariyerlere girecek ve suyun şiddetli akışı ile birdenbire ileri doğru gidecekler, daha önceden haberleri olan, şiddetle izlenen noktaları, geri dönerek tahrip etmeleri mümkün olmayacaktır.

Gotlar, Hun ve Alan kuvvetlerine kendilerine katılmaları için rüşvet teklif ettikten sonra, İstanbul'a başarısız bir hareket yaparlar. Toulouse'den öteye genel kumandan olan Julius, hangi vasıflarla Gotların doğu eyaletlerini kurtarmıştır? Bundan sonra Gotlar, yaz mevsiminde uzun olmayan gecelerin tamamında büyük dikkat içinde oldular,yaralarını kendi doğal tedavi usullerinin kullanarak tedavi ettiler. Gün doğduğunda, zihinleri bu yolu göstermektedir (planları gereği), devamlı şüph ve tedirginlik içinde oldukları için, nereye dönmeleri gerektiğini bilememektedirler. Büyük tartışma ve konuşmalardan sonra Perinthus'un sahipliğini almaya karar verdiler ve evlerin içlerine kadar bilen firariler tarafından verilen bilgilere göre zenginliklerle dopdolu olan komşu şehirlerden sonra Perinthus'u seçmişlerdir. Bu kararı takiben, karşı koyulmaksızın ve harap etmeksizin bölgenin tamamını soyarak ve ateşe vererek yavaş yavaş ilerlediler.

Vaktinde hareketlerinden sonra Hadrianopolis'de kuşatılanlar, güvenilir keşifçiler olarak bilinen öncülerden, komşu yerlerin düşmanların elinde olmadığını öğrenerek, gece yarısı yola çıktılar ve umumî yollardan gitmekten kaçınarak, hızlarını arttırıcı her türlü çabayı sarf ederek, ağaçlık ve patikasız yerlerden geçerek, acele ile kendileri emniyet içerisinde iken, Philippopolis'e, oradan da Serdica'ya, diğerleri de bu bölgelerde Valens'i bulma ümidi ile Makedonya'ya doğru yol aldılar. Buraları iyi bilmedikleri için, savaş rüzgârlarının ortasına düşmüşü veya herhangi bir hızla bir kulübenin içine girmiş ve bu kulübe, onun yanarak öldüğu yer olarak düşünölmektedir. Ancak, Hunlara ve Alanlara katılan Gotlar, fazlasıyla savaşçı ve cesur insanlar olup, bir çok şiddetli tuzağın güçlüklerine karşı kuvvetlidirler, bu tuzakları Fritigern'in sanatı ile yapıyorlardı ve bu tuzaklar Perinthus'un yakınındaki kamplarında kuruluyordu. Ancak önceki felaketlerin hatırası ile şehirlere yaklaşmaya ve saldırmaya gerçekten pek cesaret edemiyorlardı. Son derece bereketli toprakların tahribini azaltmak için bu topraklarda oturanları öldürdüler veya tutsak ettiler.

Buradan İstanbul'a hızlı bir yürüyüşe zorlandılar, İstanbul'un çok büyük hazine yığımları için hevesli bir şekilde, pusu korkusu nedeniyle kare düzeni alarak yürüdüler ve bazı ünlü şehirleri tahrip etme gücüne sahiptiler. Fakat, delicesine koşarlarken hemen hemen kapıların (surların) bariyerlerine çarptılar, takip eden olaylar tarafından kutsal bir güçle sanki kontrol edildiler. Saracens'in bir alay askeri ki, Saracens gizli hücum

beklentilerine oldukça iyi adapte olmaktadır, son günlerde şehre çağrılmıştır, aniden görüş alanlarına girmiş olan barbarların göçebe aşiretlerine saldırma arzusundadırlar. Mücadele uzun ve inatçıydı ve her iki taraf eşit şartlara sahipti. Ancak, Asyalı asker alayı, daha önceden şahit olunmamış ilginç bir olaydan dolayı avantajlıdır.

Onların içinden bir tanesi, üzerindeki kuşak hariç çıplak ve uzun saçlısı, boğuk ve kasvetli feryatlarla Got ordusunun en güçlü bölgesine kamasını çekerek saldırır ve bir adamı öldürdükten sonra, dudaklarını adamın kan akan boynuna dayayarak kanı emer. Bu tuhaf, korkunç ve canavarca tarafları ile korku salan barbarlar, herhangi bir hareket girişimi olduğunda, kendilerine güvenli tavırlar gösteremiyorlar ve tereddütlü adımlarla ilerliyorlardı. Sonra onlar ilerledikçe uzunca duvar sıralarını gördükçe cesaretleri daha da kırıldı. Ev blokları geniş bir alanı kaplıyordu ve şehrin güzelliği onların gerisinde kalıyordu ve burada çok fazla bir nüfus ikamet ediyordu. Yakınlardaki dar bir boğaz ile Pontus Ege'den ayrılıyordu; Gotlar, onların hazırladıkları savaş malzemelerinin imal edildiği yerleri tahrip ediyorlardı. Büyük kayıplar vermelerinden daha fazla olarak kuzey eyaletlerine sürülerek cezalandırıldılar. Julian'ın ayaklarından olabildiğince uzaklara yollandılar. Yollandıkları bölge onların deyiimiyle "Venedik Alpleri" idi.

O zamanlarda, Toulouse'ye doğru olan orduların baş komutanı olan Tultus'un faydalı ve hızlı etkinliği göze çarpıyordu. Trakya'daki talihsiz olayları öğrenmesi üzerine, tamamı Romalı olan tüm liderlere gönderdiği gizli mektupla, daha önce kabul ettikleri ve çeşitli şehirlere ve kamplara dağıtılan Gotların şüphelenmeden kendilerine söz verilen mükafatları almak ümidiyle kenar mahallelere gelmek için kandırılmalarını ve aynı gün içinde teker teker kılıçtan geçirilmelerini emretmiştir. Bu açık gözce plan, gecikmeye ve karışıklığa sebep olmadan başarıyla gerçekleştirildi. Böylece doğru eyaletleri büyük tehlikeden korunmuş oldu".⁷

Marcellinus'un Hunların hayat tarzları hakkında anlattıkları ise şöyledir: *"...daha da ötesi tüm harabiyetin ve çeşitli felaketlerin ki, bunları Mars'ın gazabı ortaya çıkarmıştır, orijin ve tohumları her yer âdet dışı ateşlerle gözükmektedir. Hun insanları, az bilinen tarihi kayıtlarda buzla çevrili okyanusun yanında, Maeotis Denizi'ne doğru oturmaktadır. Vahşilik seviyelerinin tümünü aşmışlardır. Çocukların yüzlerinde, ilk doğdukları günlerde saçların büyümesi için çelikle açılmış derin izler vardır. Bu izler daha sonra buruşuk yara halini alır. Sakalsız, güzellikten yoksundurlar ve harem ağası (hadım) gibi büyürler. Sıkı, güçlü kol ve bacakları, kalın boyuna sahiptirler. Canavarvari çirkin ve şekilsizdirler. Ama, çirkin bir şekle sahip olmalarına rağmen, kendi hayat tarzlarında o kadar dayanıklıdırlar ki, ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar. Ancak her ne olursa olsun her çeşit hayvanın yarı pişmiş etlerini, bacakları ile atın sırtı arasına koyup, etlerin bir parça ısınmasını sağlayarak yerlerdi.*

Herhangi bir barınma yerleri yoktu. Ama bunlardan her gün kullanılan mezarlar gibi kaçınırlardı. Bunlar arasında saz ve samanla örtülmüş kulübeler

⁷ Ammianus Marcellinus, III, Books, XXVII-XXXI, 1939, 381-397.

bulunabilir. Ama geniş dağlık ve ormanlık alanların ortasında amansız şartlara alışmak için soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanmayı beşikten itibaren öğrenirler. Evlerinden uzakta olduklarında, aşırı bir zorunluluk olmadıkça asla bir eve girmezler, çünkü bir çatı altında kaldıkça güvenlikte olmadıklarını düşünürler.

Onlar, keten bezinden veya birçok tarla faresi derisinin birlikte dikilmesinden oluşan giysiler giyerler ve ev içinde-dışında aynı giysiyi giyerler. Ancak bir kez solmuş giysiyi üstlerine giydiklerinde, o elbiseyi üzerlerinden parça parça yırtılana kadar çıkarmazlar ve değıştirmezler. Kafalarını yuvarlak keplerle örterler. Kılı bacıklarını keçi derileri ile korurlar. Ayakkabıları serbest adımlara imkan vermemektedir. Bu nedenle ayakları üzerinde hayvanlara uyum sağlayamazlar. Ama atlarına hemen yapışır. Bu atlar çok zorlu olsalar bile. Atlarında gündüz ve gece boyunca alışveriş yapan, yiyen, içen ve dar boyunlarına boyunduruk vurulan atlar serbest bırakılınca uyurken gördükleri rüyalara ortak olan tek millettir.

Ağrlıklı konular hakkında özen gösterildiğinde, bu konuda at sırtında istişare ederler. Onlar, hükümdardan kaynaklanan hiçbir kısıtlamaya maruz değildirlere. Önemli insanların düzensiz hükümetinden memnundurlar. Bu insanlar, insanları yolları üzerinde her engelle zorluyorlar. Kışkırtıldıklarında, hemen hemen her zamanda savaşır ve muharebelerin içine girerek, kama şekilli cisimleri kullanırlar. Bir yandan da vahşi çığlık atarlar. Hızlı ve ani hareketler için teçhiz edildiklerinden, aniden maksada uygun olarak çizgi halinde dizilirler ve saldırırlar. O kadar hızlıdırlar ki, düşman kamplarını yağma etmek için siperlere saldırırlarken asla görünmezler.

Bu açıklamadan onları çok korkunç savaşçılar olarak isimlendirmekte tereddüt edebiliriz. Çünkü onlar, belli bir mesafeden keskin, sivri uçlu bronz ve demir mızraklarla savaşır. Bunları hedefe doğru fırlatmakta müthiş hünere sahiptirler. Mızrakları attıktan sonra dörtmala giderler ve hayatlarını hiçe sayarak kılıçlarla göğüse savaşır. Düşmanlar süvari kılıcı ile yaralanmaktan korunurlarken, hasımlarının üzerine kıvrılmış ipler atarlar ve onları dolayıp düşmanı yakalar, el ve ayaklarına zincir vururlar.

Onların ülkesinde hiç kimse topraklarını sapanla sürmez. Hiç birinin belli bir evi, aile ocağı, oturmuş bir hayat stili yoktur. Bir yerden diğerine firariler gibi gezerler. Dört tekerlekli yük arabalarında hayatlarını devam ettirirler. Bu arabalarda karıları çirkin elbiselerini dokurlar. Çocuklarıyla ergenlik çağına gelinceye kadar birlikte yaşarlar.

Onların evlatlarından hiçbiri, sorulduğunda nereden geldiklerini size anlatamaz. Çünkü o, bir yerde doğmuş olduğunu ve çok daha farklı bir yerde yetiştiğini izah eder.

Barış anlaşmasında güvenilir ve sadık değildirlere. Kuvvetli olarak kendilerine sunulan yeni ümitlerin esintisinin hareketine eğilmeye meyillidirlere ve ortadaki çığgın bir harekete her duyguyu kurban ederler. Mantıksız vahşi insanlar gibi, doğruyla yanlış arasındaki farkı ayırt edemeyecek kadar cahildirlere. Konuşmalarında hilekar ve belirsizdirler. Asla dini ve batıl bağlılıkları yoktur. Sonsuz altın susuzluğu içerisinde dirler. Oldukça dönek ve kızmaya eğilimlidirler. Bir provokasyon yok iken sık

sık dostlarıyla da kavga ederler. Bazen bunu aynı günde birden fazla yaparlar ve bir aracı olmadan tekrar arkadaşlık kurarlar.”⁸

Hunların tarihleri ve kültürleri hakkında bu bilgileri veren Ammianus Marcellinus, Hunların Avrupa’da görüldükleri zaman hayatta olmasına rağmen onları hiç görmemiş ve tanımamıştır. Zaten Hunların geldikleri yerler, hayatları, dış görünüşleri ve yaptıkları ile alakalı haberleri verenler, genel olarak Hunlar karşısında mağlup olmuş, hakimiyet altına alınmış, hakir görülmüş kavimlerin tarihçileridir. Bu sebeple, onlar hakkında hakiki ve objektif düşünceler beklemek imkansızdır. Halbuki Hunların menşei hakkında Antik ve Eskiçağ tarihçileri fazla bir şey bilmemekteydiler. Nitekim mükemmel yetişmiş, yüksek rütbeli bir subay olan Ammianus Marcellinus, Roma İmparatorluğu’nun komşularını ve düşmanlarını bizzat tanımış olmasına rağmen, Hunları hiç görmemiştir. Eserinde Hunlar ve Gotlar hakkındaki verdiği bilgilerin kaynağını belirtmemiştir. Onlar hakkında verdiği bilgilerin kaynağını duydukları rivayetler ile, Strabon’dan Heredotos’a kadar antikçağ yazarlarının masal gibi dehşet verici, asırlarca öncesine dayanan anlattıkları ile İskitlerin ve genel olarak Kuzey Barbarların ananevi görüntüleri oluşturmuştur. Amazonlar, insan eti yiyen, 1000 yıl önce kökleri kurumuş Agathyrsler, Massagetler, Gelonlar ve Neurlarla Hunların etnografik tasvirleri arasında paralellik kurmuştur.⁹

Bu sebeple Marcellinus’u temel olarak kabul eden bazı tarihçiler; Hunları devamlı yer değiştiren, hayvan yetiştiren, otlak tutan, zaman zaman da avlanan insanlar olarak görmüşlerdir. Bunlar, Hunların sadece yağmaya dayalı bir hayat sürdükleri, köklerinden gelen bu ekonomik temelin onları fetihler yapabilecek duruma yükselttiğini, fakat devamlı zaferler kazanmada ve imparatorluk seviyesinde teşkilatlanmada kabiliyetsiz oldukları fikrini de doğurmuştur.¹⁰ Oysa Türk bozkır kültürünün özellikleri, Hunların Avrupa’daki siyasi faaliyetleri ve teşkilatlanmalarına bakıldığı zaman bunların mesnetsiz iddialar olduğu anlaşılacaktır.¹¹ Heredotos’un asırlar öncesinde çeşitli kavimler ile Marcellinus’un Hunlara dair verdikleri bilgiler arasında paralellik kurulursa, anlatılanların ne derece hakikatleri ortaya koyacağı daha iyi gözler önüne serilecektir.

Herodotus’un İskitler, Agathyrsler, Massagetler, Neurler, Androphaglar ve Amazonların kültürleri hakkında anlattıkları şunlardır: “*Skythia’da odun pek bulunmaz, onun için Skyth’ler eti şöyle pişirirler: kurbanları yüzdükten sonra, kemikleri örten bütün etleri ayırırlar, sonra kendi ülkelerine özgü bir tencere vardır. Ellerinin altında böyle bir tencere bulunuyorsa eti ona koyarlar. Bu tencereler tıpkı Lesbos krateroslarına benzerler, yalnız onlardan çok daha büyük olurlar; etler bunun içerisine konur, tencere, hayvan kemikleri üzerine konur ve kemiklere ateş verilir. Eğer tencere*

⁸ Ammianus Marcellinus, s. 380 vd.

⁹ Maenchen-Helfen, 1945, 244 vd.; Bona 1991, 25 vd.; Maenchen-Helfen, 1955, 398.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bona, 1991, 36 vd. Bu değerlendirmeler için bkz. Thompson 1948.

¹¹ Kafesoğlu 1984, 201 vd.; Ahmetbeyoğlu 2001, 140-167.

yoksa etler hayvanın iskeleti üzerine konur, su da katılır, alttan kemiklerle beraber; ateşlenir kemikler pek güzel yanarlar ve iskelet kemikten ayrılmış eti kolaylıkla tartar...”¹²

“Neuri’lerin görenekleri Skyth’lerinki gibidir. Dareios istilasından bir nesil önce ülkelerini yılanlar kaplamış, burası daha önce de zaten yılan doluymuş, yurtlarını bırakıp çıkmak zorunda kalmışlar. Kuzeyden küçük bir ordu gibi yenileri inmiş, ülke artık yılanlarla dolmuş, sonunda gidip Budinlerin yanına sığınmışlar. Bana öyle geliyor ki, bunların tümü de gözbağcıydı. Skyth’lere ve Skythia’da yerleşmiş Yunanlılara bakarsanız her Neuri yılda bir kez ve birkaç gün için kurt biçimine girer sonra eski haline dönermiş. Aslında bu lafları şüpheyle karşılarım ama ısırma almış, bunu söyler, yemin bile ederler.”¹³

“Agathyrs’ler pek fazla kadınlaşmış adamlardır. Parlak süslere bayılırlar; kadın herkesindir. Böylece herkes birbirleriyle kardeş olur ve bu genel akrabalık karşılıklı kaskançlık ve kin duygularını kandırır.”¹⁴

“Massaget’lerin giyinişleri ve yaşamaları Skyth’lerinki gibidir; atlı ya da yaya savaşırılar (çünkü her iki şekilde de savaşabilirler). Atlar ve kargıyla savaşırılar ve daha çok sageris dedikleri balıyı kullanırlar. Silahlarını yalnız bakır ve altınla yaparlar; kargı ve mızrak uçları, baltalar hep bakırla yapılır, savaş başlığı, kılıç kayışı, koltuk altlarını koruyan parçalar altın süslerle bezenmiştir. Atları da öyledir. Göğüs cebeleri bakırdandır; gem, kantarma, şakakları koruyan plaklar altın yıldızlıdır. Demir, gümüş kullanmazlar. Bunun nedeni Skyth’lerde olduğu gibi, bunlarda da madenlerin bulunmayışıdır. Buna karşılık altın ve bakır çok boldur.

... Birisi iyice ihtiyarladı mı, yakınları bir araya gelir. Sürülerindeki başka bir takım hayvanlarla onu da kurban ederler. Sonra bu etleri pişirir ve afiyetle yerler. Bunu en mutlu akıbet sayarlar.

... Toprağı ekip biçmeyi bilmezler; sürü hayvanlarıyla ve Arax ırmağının bol balıklarıyla geçinirler...”¹⁵

“Androphag’lar, insanların en yabancılarıdır. Ne adet bilirler ne yasa; göçerdirler, Skyth’ler gibi giyinirler, ama dilleri ayrıdır ve bütün bu halkların içinde tek insan yiyen bunlardır.”¹⁶

“...Budin’ler göçerdirler ve bütün uluslar içerisinde bit yiyenler bir tek bunlardır; Gelon’lar ise toprağı ekerler, buğday yerler, bahçe yetiştirirler, ne görünüşleri ne de renkleri Budin’lere benzer. Bununla beraber Yunanlılar, Budin’lere de Gelonos adını verirler ama yanlışır. Ülkeleri vadilerden ve ormanlardan oluşur. Çeşitli bitkilerle kaplıdır; bitkilerin en bol olduğu vadiye çok büyük ve derin bir göl bulunur. Bataklık kıyılarında saz yetişir. Burada su samuru, kunduz ve dörtgen burunlu

¹² Herodotos 1973, 247.

¹³ Herodotos 1973, 261.

¹⁴ Herodotos 1973, 261.

¹⁵ Herodotos 1973, 100-101; O. Maenchen-Helfen, 1955, 395.

¹⁶ Herodotos 1973, 261.

başka hayvanlar tutulur, bunların kürklerini öbür adı kürklerin içine dikerler ve hayalarını döl yatağı hastalıklarına karşı ilaç olarak kullanırlar.”¹⁷

“...Amazon’lar (hepsi kadındı) at ve silahtan başka şeyleri yoktu, av ve yağma ile yaşıyorlardı. Öğle vakti olunca Amazon’lar şöyle yapmayı adet edinmişlerdi. Birer ikişer dağılıyorlar ve tabii ihtiyaçlarını gidermek için birbirlerinden ayrılıyorlardı. Bunu gören Skyth’ler de öyle yapmaya başladılar. Ve içlerinden birisi bu tek başına kalmış kızlardan birisini yere yatırmak istedi. Amazon olmaz demedi ve delikanlının kendi gövdesine yaptıklarına karşı öfkelenmedi. Ona bir şey söyleyemezdi, -çünkü ikisi de birbirinin dilinden anlamıyordu-, ama işaretlerle ona anlattı ki, yarın gene gelsin, bir arkadaşını da getirsin, kendisi de bir başka kızı daha getirecekti. Delikanlı döndü, olanı biteni öbürlerine anlattı. Ertesi gün yanına bir arkadaşını alıp gitti; Amazon, yanında bir başka Amazonla beraber bekliyordu. Durumu gören öbür oğlanlar da, geri kalan Amazonları insanlaştırmaya koyuldular.

Ondan sonra kamplarını birleştirip beraber yaşadılar. Herkesin karısı, ilk olarak buluşmuş olduğu kadındı. Erkekler, kadınların dilini sökmemişler, ama kadınlar erkeklerin sözlerini anlamayı başarmışlardı. Birbirleriyle anlaşabildikleri zaman delikanlılar, Amazonlara şöyle dediler: “Bizim ana babalarımız, malımız mülkümüz var. Artık böyle yaşamayı bırakalım. Bizimkilerle birleşelim, onlar gibi yaşayalım. Bizim karılarımız olacaksınız, üstünüze başka kadınlar getirmeyeceğiz.” Cevap verdiler: “Biz sizin evlerinizdeki kadınlarla bir arada oturamayız, törelerimiz birbirine benzemez. Biz ok atar, mızrak fırlatır, ata bineriz; ama kadın işleri bilmeyiz. Sizin kadınlarınız dediklerimizin hiç birisini yapmazlar, kadın işleri yaparlar, arabalarının içine kapanıp otururlar, ne ava giderler ne de başka bir yere. Onun için biz onlarla anlaşamayız. Ama siz eğer bizleri karı olarak almak ve bize iyi davranmak istiyorsanız, gidip babalarınızı bulunuz, payınıza düşenleri alıp geliniz, burada kendi yasalarımıza göre yaşayalım.”¹⁸

Ammianus Marcellinus’un Hunlar hakkında anlattıklarına; antik çağda yaşamış olan kavimlere dair yazılanlar, hiç tanımadığı, bilmediği bir kültür tarafından mağlup edilmenin acısı, bunun yanında halk arasında yayılan olağanüstü tasvirler ilham kaynağı olmuştur. Bunların ışığında Ammianus Marcellinus’a göre Hunlar; her türlü güzellikten yoksun, evlerde oturmayan, hatta damının başlarına çökeceği endişesiyle hiçbir kapalı alana adım atmayan; erkekleri attan, kadınları ise arabadan inmediğinden ve eğri büğrü bacaklara sahip olduklarından yürümeyi beceremeyen; teşkilattan, intizamdan, dini duygudan ve fare derilerinden yaptıkları giysileri giyecek kadar medeniyetten mahrum; buna karşı silah kullanmada, harp etmede ve ata binmede mahir ebedî yurtsuzlardır.¹⁹

¹⁷ Herodotos 1973, 262; ayrıca Massagetlerin “kanlarını içmek için atlarını yaralamaları” ve Gelonların “kol ve bacaklarını boyamaları” hususundaki adetleri için bkz. Maenchen-Helfen 1944-1945, 237.

¹⁸ Herodotos 1973, 263.

¹⁹ Bona 1991, 26-35.

Halbuki Marcellinus'un anlattıklarını, başka kaynaklardaki bilgilerle mukayese ettiğimizde hakikati ifade etmediği görülecektir. Çünkü, cesaretleri, fiziksel özellikleri şiirlere konu olan Hunlar, savaş zamanlarında diğer devletler ordunun beslenme işi için arkalarından sürüler sevkederken, pratik olarak yanlarında taşıdıkları kuru etle karınlarını doyurmuşlardır.²⁰ Yazlık ve kışlık olarak kullandıkları ayrı ayrı evleri olduğu gibi, sefere çıkarken arabalar üzerine kurulu olan çadırlarını da beraberinde taşımışlardır. Hun insanının barındığı evler genellikle ahşaptan inşa edilmişlerdir. Bu evler insanların ictimaî, malî durumlarına göre oldukça süslü ve gösterişli yapılmışlardır. Nitekim Hunların yaşadıkları bu yerler hakkında dönemin önemli ana kaynağı Priskos'un eserinde şu bilgiler kayıtlıdır: "*Bir kaç ırmaktan geçtikden sonra büyük bir köye geldik. Söylendiğine göre burada Attila'nın bütün sarayları arasında en muhteşemi bulunuyordu. Saray çok süslü,güzel,direklerle inşa edilmiş ahşap binalar idi.Etrafı tahta çit ile çevrilmişti ki,bu müdafaa için değil, süs olmak üzere yapılmıştı. Kral sarayının yanında Onegesius'un sarayı bulunuyordu. Attila'nın sarayından sonra en muhteşemi onunki idi. Bu da tahta çit ile çevrilmiş ise de, Attila'nın sarayı gibi kulelerle süslenmişti. Çitin yakınında bir hamam vardı. Bunu,Attila'dan sonra en zengin olan Onegesius yaptırmıştı. Bunun taşlarını Pannonia'dan getirmişlerdi*".²¹ Priskos, ayrıca Attila'nın hanımı Arıkan'ın oturduğu yer hakkında da şu bilgileri vermiştir: "*Ertesi günü Attila'nın sarayına giderek Cerca (Creca) diye adlandırılan hanımına hediyeler götürdüm. Sarayın içerisi çeşitli köşklerle, tahtalar ve ince oyma ipleriyle süslenmiş, zarif, kusursuz kirişler ustaca birleştirilmiş, yerden dairevî şekilde yükselmişti. Orada Attila'nın hanımı oturuyordu. Kapıda duran barbarlardan kolayca içeriye girmek için izin aldım ve kraliçeyi yumuşak halının üzerine uzanmış bir vaziyette buldum. Yerler tamamen yün halıyla kaplıydı. Hatta üzerlerine basılıyordu. Etrafında birçok hizmetçi vardı...*"²².

Hunlar için önemli bir kaynak olan Jordanes'in *Got Tarihi*'nde ise Priskos'dan naklen şunlar yazılıdır: "... *Buradan içinde Attila'nın kaldığı uzakta olmayan köye geldik. Buna köy diyorum. Köy, tahta surlarla çevrilmişti. Bunlar parlıyordu. Bunların yapısı öyle güzel idi ki, dikkatli birisi tahtaların birleştiriliş tarzını zorlukla anlayabilirdi. Uzun bir çevreyle ayrılmış yemek odaları görülebiliyordu. Her türlü dekorla düzenlenmiş sütunlar vardı. Sarayın avlusundaki muazzam bir alanda atlar duruyordu. Bu ikâmetgâh bütün barbar ülkesini elinde tutan Attila'nın kaldığı yerdı. Böyle yerleri Attila esir edilmiş devletlerin yerine tercih ediyordu*"²³. Avda vurdukları, yetiştirdikleri koyun, kuzu, tilki, sığır, keçi gibi hayvanların deri ile yünlerinin yanında, ipek ve işlemeli kumaşlardan yapılan giysiler giymişler, bunları çeşitli ziynet eşyaları ile de süslemişlerdir ki, Romalılar iç çamaşırı, gömlek ve çeşitli takıları onlar üzerinde tanıyarak kullanmaya başlamışlardır.²⁴ Ayrıca Hun Devleti; gerek idarî, gerekse askerî

²⁰ Hunlar hakkında yazılanlar ve yiyecek içecekler konusunda tafsilat için bkz. Ahmetbeyoğlu 2001, 164-165, 167-172; Bona 1991, 25-27.

²¹ Ahmetbeyoğlu 1995, 40.

²² Ahmetbeyoğlu 1995, 44-45.

²³ Jordanes 1882, 104.

²⁴ Szász 1943, 510; Ögel 1984, 93-94; Bona 1991, 38; Grenard 1992, 17.

sahada en küçük birimden, en yüksek makama kadar Asya Hunlarından beri bilinen 10'lu sisteme göre teşkilatlanmış, en ücra köşeye kadar intizam ve disiplini hâkim kılmıştır.²⁵ Bunların yanında sözüne güvenilen ve sulh zamanında kendisinden emin olunan Hunlar, münasebette bulunduğu kavimlerle yapılan bütün antlaşmalara sadık kalmış ve gereksiz yere akdi bozan taraf olmamışlardır.²⁶

Netice olarak, Ammianus Marcellinus'un Hunlar hakkında verdiği bilgiler, onların sosyal hayat ve kültürlerini yansıtmadığı gibi, sonradan gelen müelliflere de tesir ederek hilaf-ı hakikat tasvirlerin ortaya çıkmasına sebep teşkil etmiştir. Bu yüzden modern devir tarihçilerinin bu anlatılanları, fazla itibar göstermeden, zaten az sayıda olan sair kaynaklardaki kayıtlar ve arkeolojik buluntularla mukayese etmesi icab etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmetbeyoğlu, A. 1995, *Avrupa Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Hunları*, İstanbul
- Ahmetbeyoğlu, A. 2001, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara
- Ammianus Marcellinus, III, *Books, XXVII-XXXI*, Excerpta Valescona, J.C.Rolfe, Londra 1939
- Bona, Istvan 1991, *Das Hunnenreich*, Stuttgart
- Buchwald, W.-A. Hohlweg-O. Prinz, 1982, *Tusculum Lexikon*, Münih
- Grenard, F. 1992, *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul
- Herodotos 1973, *Herodot Tarihi*, (Türk. terc. M. Ökmen-A. Erhat), İstanbul
- Iordanes, 1882, *Romana et Getica*, (neşr. Th. Mommsen), Berolini
- İplikçioğlu, B. 1997, *Eski Batı Tarihi I*, Ankara
- Kafesoğlu, İ. 1984, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul
- Maenchen-Helfen, O. 1944-1945 "Huns and Hsiung-nu", *Byzantion*, XXVII, 237vd.
- Maenchen-Helfen, O. 1945, "The Legend of the Origin of the Huns", *Byzantion*, XVII, 244.
- Maenchen-Helfen, O. 1955 "The Date of Ammianus Marcellinus Last Books", *American Journal of Philology*, 76, 385-399
- Németh, Gy. 1940, *Attila és Hunjai*, Budapest,

²⁵ Ahmetbeyoğlu 2001, 149-163.

²⁶ Hunlar, başta Doğu ve Batı Roma Devletleri olmak üzere münasebette buldukları kavimlerle yapılan antlaşma maddelerine sonuna kadar riayet etmişlerdir. Hiçbir zaman akdi bozan taraf olmamışlardır. Yaptıkları bütün seferleri ise hukuki ve diplomatik temellere oturtmuşlardır. Nitekim özellikle Doğu Roma ile olan savaşların sebebini genellikle Romalıların verdikleri sözlere uymayarak, antlaşmalar hilafına davranmaları oluşturmuştur. 441-442 ile 447 yılındaki I. ve II. Balkan seferlerini buna örnek olarak verebiliriz. Tafsilat için bkz. Ahmetbeyoğlu 2001, 168-79.

Ali Ahmetbeyoğlu

- Németh,Gy. 1982, *Attila ve Hunları*, Ankara
Ostrogorsky, 1986, *Bizans Devleti Tarihi*, (Türk. terc. F. İşıltan), Ankara
Ögel,B. 1984 *Türk Kültür Tarihi*, Ankara
Szász,B. 1943, *A Húnok Története, Attila Nagykiraly*, Budapest
Thompson, A. 1948, *History of Attila and The Huns*, Oxford

Ali Ahmetbeyoğlu